

ההסתה והעברה הראשונה נגד הקב"ה

לפרשת בראשית

"ויקח ה' אלוקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשומרה. ויציו ה' אלוקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכול תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות." הנחש – "אף כי אמר אלוקים לא תאכלו מכל עץ הגן." "ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלוקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון."

הרי אנו רואים שהאדם לא מת בניגוד לכאורה לאזהרת ה' "ביום אכלך ממנו מות תמות" וגם האשה חוזרת על העונש הצפוי?

תשובה 1

בעת שתאכל ממנו תהיה בן מוות. שאין הכוונה שימות מיד בו ביום ואין הכוונה לידיעה בלבד שידע שימות. אבל הכוונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה.

ועל דעת רבותינו, אלמלא שחטא לא מת לעולם. האכילה היתה לו מתחילה לעונג ויתכן שפירות גן עדן נבלעים באיברים כמין ומקיימים את אוכליהם. וכאשר גזר עליו "ואכלת את עשב השדה. ובזעת אפיך יאכל לחם אדמה" היה זה סיבה להפסד. כי עפר הוא, ועפר יאכל ואל עפר ישוב.

רמב"ן

תשובה 2

"אכול תאכל, מות ימות" – כפילות. יכוון על חווה שיצוהו לאמור המצווה לחווה אכול אתה תאכל, בת זוגך. מות – אתה. תמות – גם היא אם תעבור. עוד ירמוז – כי המתנה נתונה לו ולכל הבאים ממנו שהם כל זרעו עד סוף כל הדורות לאכול מהגן. ואם וכו' מות הוא וימותו כל הבאים ממנו. כמו שנקנסה מיתה על כל הנבראים עד אשר תאבד זוהמא שנדבקה אז ובלע המוות לנצח. נאמר ה' ואלוקים, רמז רחמים ודין. אם יטיב יקיפוהו ברחמים ואם לא משפט למולו. אור החיים

מה כלל איסור הקב"ה?

באיסור כלל הקב"ה איסור הנאה, שלא יאכל דבר אחר על ידי אמצעות עץ הדעת. כי הנאה מיקרי אכילה משום שמביא לידי אכילה.

מה שינה האדם בציווי לאשתו, ומה אמרה האשה בשינוי זה לנחש?
ומשום הכי הזהיר אדם לאשתו על הנגיעה כמו שאמרה אל הנחש "ולא תגעו בו". דאחר שאסר המקום גם הנאה ממילא יש להזהר אפילו בנגיעה.

"כי ביום אכלך ממנו מות תמות" – דווקא על אכילה ממש הזהירו בעונש מיתה ולא על הנאה ובזה שינתה האשה ואמרה לנחש "פן תמותון" דמשמע אפילו על הנגיעה להנאה יש חשש מיתה ובאמת אדם הזהירה על כך. ולא אמר לה דבר כזב אלא שלא פירש יפה. ואפשר לפרש "פן תמותון" – על הנגיעה שיבוא מזה לאכילה ממש. והיא לא הבינה כן אלא חשבה כי בנגיעה עצמה יש חשש מיתה.

הנצי"ב

מה היתה מידת האכילה של אדם קודם החטא?

אדם וחווה לא אכלו מאומה. ואף שהיה האדם במקום שנצרך להשתמש בחושיו האכילה כפי צורך הבריאה מכל מקום היה כמשה רבינו לאחר שירד מן ההר. היה קרוב מאוד להיות דבוק בשכינה בכל עת שירצה ובשעה שהיה דבוק בשכינה לא תאב לאכול כלל. וכמו כן האישה היתה דבוקה באדם חיי רוחה והיו שבעים מאהבה.

מה מצא הנחש בתענוג האכילה על מנת להסית את האשה?

על כן בא הנחש בפיתוי. שהרי לא בחינם נברא העולם ומלואה ואין רצון ה' שלא תהיו נצרכים לתענוגי העולם ואם כן אין ראוי להיות שקוע באהבת ה' ובדבקות שהוא מהביל ומפריע כל תענוגי גשמי. והוא נגד רצון ה' שהרי אומר "מכל עץ הגן אכול תאכל". וכזה הוא פיתוי היצר בכל דור כידוע. מתחילה משיא את הדבק בתורה על ידי איזה מצווה או דבר אחר שהוא ישר באמת לשארי בשר ודם ואחר שמושכו מבית המדרש מוסיף והולך לפתוח.

הנצי"ב

המסית – הנחש

מה בין ערמימיותו של הנחש לעונשו?

"ערום מכל" – לפי ערמותו וגדלותו היתה מפלתו, "ערום מכל" – "ארור מכל". רש"י

מה היו מידות הנחש?

הנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו.

ערום – חכם שיעשה דבריו בערמה.

ראב"ע

מי היה הנחש?

הוא שטן הוא יצר הרע רב ההיזק עם מיעוט היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו, כמו שנקרא המלך אריה ויקראו האויבים המזיקים נחשים צפעוניים אשר אין להם לחש. ועל זה הדרך קרא בזה המקום את יצר הרע המחטיא – נחש, בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מועט מאוד ונזקו רב עם מיעוט הראותו. והוא שהכח המתאווה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריים, המטים מדרך השלימות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאווה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו, הם מצויים לכוחות הגשמיים הפועלות ומחטיאים כוונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם. "ערום מכל חית השדה" – כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאווה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר בעלי חיים.

ספורנו

כיצד הגיע הנחש לאשה?

בעת שהעביר ה' לפני האדם כל חית השדה ומסרם לאדם שיהיו תחת רשותו וראה את הנחש שיוכל להעזר בו לצרכיו היה בייתי שוכן ביחד עם האדם. ובאשר האדם היה עוסק רק בשכלו העיוני היו דבריו אל האשה שעסקה בצרכי הבית בשכל המעשי. מלבי"ם

מה בין הבהמה והאדם?

הניגוד לבהמה הוא אבן הבוחן בה תבחן מוסריות האדם. חכמת הבהמה פיתתה את אדם הראשון לסור מדרך המצווה. וחכמת הבהמה היא עד היום הזה אם כל חטאת. קורות החטא הראשון הן קורות כל החטאים. הבהמה היא באמת "כאלוקים" יודעת טוב ורע, בקרבה שוכן האינסטינקט והוא בשבילה קול ה' ורצונו. רק על פיו היא פועלת ורק על פיו היא יכולה לפעול, הוא בשבילה הנהגה אלוקית – הנהגת בתוכה. מה שהיא עושה על פיו, הנה זה טוב. ומה שהוא יניאנה מעשות הנה זה רע. הבהמה לא תשגה, יש לה רק טבע אחד שלו היא חייבת לציית.

לא כן האדם, עליו לבחור בטוב ולסור מן הרע – תוך בחירה חופשית ותודעת החובה. גם בבואו לספק את רצונו הגשמי אל יימשך אחרי פיתוי חושיו, אלא יבקש לעשות את חובתו. גם בשעת הנאה גשמית יפעל בחירות מוסרית. לעולם אל יהא האדם כבהמה. משום כך יש בקרבו כוחות אלוקיים בצד רצונות גשמיים. הכרח הוא שיצרו יתנגד לטוב וימשך אחר הרע. רק כך יבחר בטוב ויסור מן הרע – למרות החושניות ולא מתוך חושניות. בכח החירות של טבעו האלוקי יקיים את יעודו האלוקי הנעלה. משום כך קול ה' מדבר אליו ואין הוא מדבר מתוכו. קול ה' יגיד לו מה טוב ומה רע, ויצרו יתנגד לקול הזה כל עוד הוא עצמעי ואין לו הדרכה. קול ה' הפועם באדם – המצפון, ששלוחו הוא הבושה רק יזהיר את האדם דרך כלל לבחור בטוב ולסור מן הרע. אך מפי ה' יוגד לו מהו הטוב והרע. הבהמה רק תפתח את טבעה הגשמי ושכלה עומד רק בשירותו.

אך האדם לא הושם בגן עדן כדי לספק בהנאותיו את טבעו הגשמי, אלא הוא הושם בגן עדן כדי לעבוד שם את ה' ולבנות את עולמו. עבודה זו היא תפקידו. והוא הורשה לאכול מפירות גן עדן רק לצורך עבודה זו. הבהמה רשאית לבחון את הכל על פי טבעה האינדבדואלי, לא נבראה הבהמה אלא לצורך עצמה. ואילו האדם נברא לכבוד ה' ולצורך בניין עולמו. עליו להקריב בשמחה את טבעו האינדבדואלי לייצוד נעלה זה. הוא לא ישמע מה טוב ומה רע – בהתאם לטבעו האינדבדואלי, אלא בהתאם לייצודו הנעלה. משום כך היה העץ תאוה לחושים ופריו פיתה את האדם. כל טבעו האינדבדואלי אמר לו הנה זה טוב. אך דבר ה' אליו רא עליו רע ואסר את אכילתו. זה היה לו כלל גדול לטוב ולרע. זה היה לו עץ הדעת טוב ורע. גם חז"ל ראו בדבר ה' אל האדם את התגלות כלל חובות האדם. אז ניגשה החכמה של עולם הבהמות ושלחה אליו את הערום שבנציגיה – את הנחש. גם הערומה שבחיות לא תבין היאך יניח האדם הנאה שבאה לידו.

רש"ר הירש

הדו שיח בין האשה לנחש – סבב ראשון

"ויאמר אל האשה אף כי אמר אלוקים לא תאכלו מכל עץ הגן."

"ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלוקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו."

מה היתה חולשתה של האשה?

כי שכלה החלוש התעצל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב וצייר אז כוחה המדמה שאף על פי שאמר אלוקים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותו מכל מקום לא יתאמת זה. ובכן אמר שכשהנחש והוא הדמיון התחיל לשים ספק בזה הנה האשה בשכלה החלוש אמרה "מכל עץ הגן נאכל" ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאוכלו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ושקר חס ושלוש לאל

יתברך וצייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלוקים ושללא יסובב מוות כלל.

ספורנו

כיצד הגיע הנחש לדבר עם האשה על העץ?

שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וכו' ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר מיני פירות, הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבוא לדבר באותו העץ. "ולא תגעו" – הוסיפה על הציווי, לפיכך באה לידי גרעון. רש"י

כיצד דיבר הנחש עם האשה?

"ויאמר אל האשה" – בציפצוף אשר ידברו בו הבעלי חיים בלתי מדברים ואז היו מכירים כל ציפצופי בעלי החיים.

מה אמר הנחש לאשה כדי לשכנעה?

נתכוון לומר ג' עניינים ובהם השיג כוונתו:

1. בא להודיע אותה ידיעה אחת כי כיון שלא השיגה לאכול מעץ הדעת יהיה הדבר בעיניה כאילו אינה אוכלת מכל עץ הגן. הכוונה בזה כי כולן כאין נגדו והיו כלא היו לגודל מעלתו וחשיבותו.

נתכוון בזה להגדיל חשקה בו ולהבזות כל תאוותיה בכל עצי הגן. וזו היא המידה אשר מתנהג בה יצר הרע עם הנשמעים לו שיסיר מהם תאוות ההיתר וימאסנו בעיניהם ויגדיל בעיניהם תאוות האיסור עד אין כמוהו.

2. נתכוון סדר פיתוי אחר והוא כי מורה הוראה הוא לה. נתכוון המסית לומר כי אם תקבל עליה לקיים דבר זה צריכה היא להבדל מהכל לצד שכל עצי הגן עודנם יונקות מעץ הדעת בטוענו כי מוברכים הם ועדיין לא נפסקו כי זמן מיעוט היה מזמן שנטע ה' הגן לעת צוותו עליו.

3. חווה לא נצטוית מפי הבורא אלא מפי אדם. לזה בא המסית ואמר לה הודעה אחת כי מצוות ה' עליה היא שלא תאכל מכל עץ הגן כי הוא עד בדבר שכן ציוה ה' עליה. וכוונת המסית ב' מחשבות בעניין זה לרעה, האחד – תאמין דבריו ותאסור הכל ואז יכנס בטענת מניעת האפשרויות ויש לו מבוא להכנס בו להסית. השני – נתכוון כדי שתהיה עדות אדם שציוה לה על עץ הדעת לבד עדות מוכחשת. וזו היא מדתו לשקר ולהוליד בלבב אנוש אמונות ודעות כוזבות רחמנא ליצלן. ולפעמים יתכוון להפליג ולהגדיל עבירות בלב אדם וישוב לומר לו כי הוא מהנמנע במושג ואין לך ערום בעולם הזה.

מדוע נתן ה' רשות לנחש להסית ולהחטיא?

וטעם שעשה ה' ככה להיות שכל מחשבת ה' הוא לצד השגת טוב המופלא והוא תלוי בבחינת עבודה זו. לכן הגדיל בחינת עורמתו ויכולתו. ולפי הצער שיסבול אדם ויתחכם להנצל ממנו יעלה במעלות.

מה היו תשובות האשה?

נתחכמה להשיב לכל הנשמע מדבריו:

1. שהכל אסור. או לטענת שכל עצי הגן הם ענפי האילן ההוא מוברכים ועודם יונקים מעץ הדעת או לטענת שהוא העד ששמע כי הכל אסר הבורא. אמרה לא כן הוא, מכל עץ הגן נאכל. כי ה' שאסר עץ הדעת הוא התיר שאר האילנות ומה בכך אם הם מוברכות ממנו. בשלמא אם לא היה ה' מתיר בפירוש כל עצי הגן אז יש

מקום לצדד כדבריו מה שאין כן אחר שה' התיר בפירוש כל עצי הגן מה מקום לנו לאסור דבר שהותר מפי הבורא? גם אין מקום לשמוע לעדותו כי עדותו מוכחשת היא אצלה מדברי בעלה ותועיל הכחשת העדות לבל תאסור עצי הגן.

2. כנגד מה שנשמע מדבריו בהפלגת שבח האילן אמרה אדרבה לצד פחיתותו אסרו הבורא והוא אמרו "פן תמותון", כי יש בו בחינת מוות ואלוקים אמר לנו לא תאכלו פן תמותון. ולהשכילך במכוון יש לך לדעת כי כל אשר יצוה ה' עמו לא ציוה ה' דבר לצד ההורמנא והנקמה אלא הכל לסיבת הרחקת הנזק והקרבת התועלת. והגן רואה כמה נטיעות נטע ה' וכמה עניינים מופלאים ברא בעולם והכל נתן ליציר כפיו. והם דברי חוה שדנה כי לא מנעה ה' מעץ הדעת אם לא שהוא חלק המזיק ויפה דנה. והוסיפה לומר "ולא תגעו בו" הגם שלא נאמר בדברי ה'. חשבה כיון שהמניעה היא לצד שלא תסכן, מעתה כל מה שתוסיף להרחיק מבחינת המזיק כן ראוי לעשות.

3. אפשר כי האדם כשציוה לה על העץ בסדר זה אמר לה להגדלת ההרחקה כשתדע כי עץ זה הוא סם הממית תפליג בהרחקה. עוד נתכוונה לומר לו יהי שכדבריו כן הוא המשובח מכל עצי הגן, כי מה בכך אם האילן משובח הוא מכולן הרי האלוקים אמר כי אם נאכל ממנו נתחייב מוות ויש לנו לחוש לעצמנו ולכן אמרה "ולא תגעו ממנו". אפשר שחששה לשומן הפירות ומהנגיעה יהנה הגוף, והרי היא נהנית ממנו והיא בכלל אכילה.

ומעתה לא נשאר מקום לטעון עוד קום אכול. ממה נפשך מניעה זו שמנע ה' אותנו מעץ זה לא תמנע מחלוקה. או לצד הרחקה מהנזק או לצד לקבל עלינו גזרת מלך ולשמוע בקולו כי זה מנימוסי המלוכה. ולשני הטעמים יש יראת מוות בדבר ועלינו להתרחק.

אור החיים

מה קשה על דברי האשה?

אם האשה הוסיפה מדעתה ציווי "לא תגעו" הרי ידעה האמת שלא ציוה ה' על הנגיעה. ואם כן איך נתפתתה האשה לדברי הבל אלו לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה?

נראה לפרש שהאשה לא שמעה הציווי מפי הגבורה כי אם מפי בעלה האדם נצטווה לאמר לאשתו והאדם ראה בשכלו לעשות סייג ולהוסיף על הציווי לאסור לאשתו אף הנגיעה כדי שלא תבוא לידי אכילה. וחווה סברה שאמר לה הכל מפי הגבורה על כן בא לה טעות זה כי מצא לו הנחש להטעותה.

מה גרם לחווה להתפתות?

נראה לפרש עוד שחווה היתה מסופקת אם כוונת הנחש לטובתם כדי שיהיו כאלוקים יודעי טוב ורע, או שמא כוונתו כדי שימות אדם וישא הוא את חוה. ואמר לחווה לפי שנשים דעתן קלות להתפתות וידע שוודאי תתן לבעלה תחילה. על כן אמרה חווה בזאת יבחן דעת הנחש והוסיפה ציווי כדי שיהיה כל המשא ומתן ביניהם בנגיעה. כי בנגיעה אין סברא שתקדים את בעלה כמו באכילה. וכאשר דחף הנחש את חווה באילן אז אמרה חווה עתה ידעתי כי הדין עם הנחש. כי אם היתה כוונתו כדי שימות האדם אם כן למה דחף אותי ומה ירוויח במיתתי. אלא וודאי שכדבריו כן הוא להיות כאלוקים ועל כן נתנה מקום לדבריו.

כלי יקר

כיצד התחיל והתגלגל חטא זה?

רצון האל יתברך היה שהעץ יתן לנבראים חומר זך ודק והיא נתנה חומר גס ועב. ואילו היתה נותנת חומר זך ודק היה כל עץ עצמו כטעם הפרי. גם האדם לא היה נוטה אל המוחשות ביותר ולא היה בא לכלל חטא. אמנם מצד שעברה ונתנה חומר גס גרמה לעשות עץ עושה פרי ולא עץ פרי. ודבר זה גרם גם כן לחטא האדם אשר בסיבה זו נטה האדם אל החומריות ונפל אל החטא. על כן בכל חטאת האדם תלקה הארץ ונפקד עליה עוונה.

כי לפי שראה הנחש שהארץ שינתה רצון בוראה ואף על פי כן לא נענשה על כן מצא הנחש מקום לומר אל האשה "לא מות תמותון" אף אם תעבור על רצון בוראה כדרך שלא נענשה הארץ על מה שלא הוציאה עץ שטעמו כטעם הפרי. על כן אמר הנחש: וכי ראוי העץ לאכילה עד שצויה לכם שלא תאכלו אפילו מן העץ? ענתה האשה: מודה אני לדבריך שרק פרי עץ הגן ראוי לאכילה ולא העץ. על כן לא הוצרך לצוות לנו כי אם על פרי העץ שבתוך הגן ולא על העץ. ויאמר הנחש: "לא מות תמותון" שהרי אי את מודה שבזה שינתה הארץ ואף על פי כן לא נענשה, כך לא תמותון גם אתם. כלי יקר (בפירושו על "עץ עושה פרי")

מתי נתפתתה האשה?

דבקות האשה לאיש לא היתה כי אם בשעה שעמדה עמו. ובאותה השעה שדיבר עימה הנחש הלך האדם ממנה והרגישה תאוה לאכול ואמרה שתאכל. ומעין דביקות האדם בקונו לא הרגישה. ואמרה "מפרי עץ הגן" ולא כלשון ה' "מכל עץ הגן", דמשמע אפילו הנאה מן העצים. והיינו משום שאדם אמר לה שתאכל רק הפרי באשר לא ידעה להזהר בהשחתת האילן – שלא היה לה דעת אנוש.

מדוע לא פירט האדם לאשה על עץ הדעת טוב ורע?

מובן שהאדם לא פירש לה שהוא עץ הדעת טוב ורע שחשש שמא תכסוף לאוכלו. דרך האדם שהיה דבק בה' באהבה לא התאוה לעשות טוב לעצמו אחרי כי רצון ה' הוא שלא יהיה יודע טוב ורע. אבל האשה שלא ידעה מאהבת ה' היה לאדם לחוש לגלות לה הסיבה והטעם.

איזה סוג פרי היה בעץ?

מוכח מכאן כי עץ החיים אינו פרי כלל אלא עלים לתרופה.

מה רצה האיש ומה הבינה האשה?

כחק התכלית שאין עונג לחיך האוכל כי אם הנאה ועונג על ה', מה שאין כן עץ הדעת טוב ורע התכלית מביא עונג גשמי. ולי נראה שלא חשש אדם לכך אם לא תאכל גם מעץ החיים וכדאי היה להרחיקה מאותו מקום ומשום הכי אמר "גם". והיא לא ידעה הכוונה במה שאמר לה בלשון ספק ואמרה סתם שאדם אמר לה "פן תמותון" ומזה מצא הנחש מקום להכחיש.

הנצי"ב

מה ההבדל בין הנחש לאדם?

הנחש אף שהיה ערום לא היה בעל מי שיש לו בחירה במעשיו. האדם היה בעל בחירה ועל זה ציווהו שלא יאכל שאם יאכל ימות. וזה לא הבין הנחש שהוא מוכרח במעשיו ואין לו בחירה ואצלו לא שייך ציווי אלא אמירה.

"מכל עץ הגן" – לא מעץ הדעת לבד שממית בטבעו, אף מכל עץ הגן שאינם ממיתים אם אמר אלוקים לא תוכלו לאכול. כי גזרת ה' היא טבע הדברים שאי אפשר לשנותם.

תשובת האשה – אנחנו אין אנו דומים לכל הנבראים המוטבעים במעשיהם. כי אנו יש לנו אפשרות לעשות או לחדול כי אנחנו בעלי בחירה. ומפני אמירה וגזרה בעלמא לא נחדל לאכול. אם היה אומר שלא נאכל מפרי עץ הגן היינו אוכלים מצד בחירתנו החפשיית. רק לא היה זה גזרה רק מצד שהזהיר אותנו שהוא סם המוות הממית תיכף, יש להזהר גם מנגיעתו.

מה נלמד מהסתת הנחש לכל מסית אחר?

ומזה מצא הנחש מקום לפתותה ובזה למדנו דרך ההסתה ופיתוי הנחש אשר הוא נוהג עוד היום הזה. שאם יבוא אדם לדרוש אחרי טעמי המצוות כאשר יעשו המתפרצים בעם שידרשו עליהם.

מלבי"ם

"אף כי אמר אלוקים" – ואפילו אמר כן האלוקים, פתיחה זו של הדיבור מראה את השיחה בעיצומה.

מהם הספקות שמעלה הנחש?

האדם כבר הסביר שהוא נמנע מלאכול כי כן ציווהו האלוקים. ואפילו אמר כן האלוקים כלום משום כך עליהם לציית? כלום היצר שבהם איננו קול ה' אם האכילה היא רעה לכם, מדוע נתן לה כח פיתוי ולכם את כח היצר? כלום לא אמר לכם בפירוש שהאכילה ואתם נבראתם זה לזו? כלום לא קדם הקול הזה וכלום אין הוא מפורש יותר? תחילה הוא ברא את תאוות המאכל ואחר כך אסרו עליכם?

מה המשותף להסתת הנחש ולהסתה בדורות אחרים?

כה דיבר הנחש וכה תדבר חכמת הבהמה ערטילאית או בלבוש פילוסופי. וכך היא מדברת אלינו עד היום. כל אימת שמצווה מפורשת של ה' אוסרת עלינו הנאה. ומאז כן עתה היא נוקטת לשון גוזמא. האיסור הוא מועט וההיתרים מרובים, אך היא לא תראה אלא איסורים בלבד. וכך תציג את תורת המוסר האלוקי כאויבת לכל הנאה.

מה בתשובת האשה כדי להסביר על הסייג?

תשובת האשה עדיין הוגנת. לא הכל נאסר עלינו, אלא ה' התיר לנו את כל עץ הגן. הוא שאסר לנו את העץ הזה.

אך עלינו לשים לב לנקודה אחת שחכמינו כבר העירו עליה. כבר ראינו שמצווה זו כוללת את כל היסודות המאפיינים את תורת ישראל שלעתיד ואשר יצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם תמיד. היא "חוק" יש בה משום מאכלות אסורות והיא נמסרה לחווה כתורה שבעל פה. תשובתה של חווה מוסיפה יסוד רביעי שגם עליו משיבים קלי דעת ומקילי ראש. יש כאן משום מצוות סייג, בחינת מצווה דרבנן. ה' גזר על האכילה ואילו האשה מזכירה איסור נגיעה, הייתה זו אפוא מצוות סייג. אדם בזהירותו הוסיף על המצווה כדי להתרחק מן העבירה. הנה אנחנו רואים – הסייגים והגזירות הם תולדה טבעית של הזהירות המוטלת על מקיימי המצוות.

אל לנו לשכוח את מקור הסייגים שהזהירות היהודית הטילה עלינו. נזכור תמיד שאין הם דאורייתא. רק כל עוד נזכור זאת הם יהיו לנו אזהרה וסייג. אם נשכח את אופיים זה, אם נראה גם אותם כמפי הגבורה, תביא אותנו העבירה עליהם לעבור גם על מצוות ה'. וחכמינו קיימו אזהרה זו בעצמם בכל מקום הם מעידים על הסייגים והגזירות שהם מצוות דרבנן בלבד. והם מקפידים להבדיל הבדלה ברורה בינם לבין מצוות דאורייתא.

אדם הראשון שגה בכך – הוא השוה אכילה לנגיעה ומסר את שתייהן כמצוות מפי ה'.
רש"ר הירש

הדו שיח בין הנחש לאשה – סבב שני – רק הנחש מדבר

מה עשה הנחש על מנת לשכנע את האשה?
"לא מות תמותן" – דחפה עד שנגעה בו. אמר לה: כשם שאין מיתה בנגיעה, כך אין מיתה באכילה.

"כי יודע" – כל אומן שונא בני אומנותו. מן העץ אכל וברא את העולם.
רש"י

מה בדברי הנחש על מנת לשכנע?
לא אסר אותו הפרי מפני חשש מיתה כלל, אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תוספת ידיעה ובה תהיו כאלוקים שלמים במדע.
ספורנו

מה בדברי ההסתה של הנחש?
נתכוון לשלול ב' מיתות שרמזה היא בדבריה בין לצד שהעץ עצמו הוא הממית ויראה לאכול סם המוות. פן לצד היראה פן יפגענה ה' בדבר. לא מיתה טבעית ולא מיתה שפטיית. בא ונתן טעם חדש מדוע ציוה ה' לא לאכול. שמנעם הוא לבל ישוו אליו. והנה הרשע מצא מקום לומר כדברים האלה להיות שהוא קדם לבריאת אדם וחיה מצא מקום לומר שיודע דבר שלא ידעו הבאים אחריו. גם להיותו מושלל מכניסת גן עדן מצא מקום לומר שלא ניתן רשות ליכנס לגן אלא להם שאינם יודעים סוד הדבר ואסר להם העץ. לא כן הוא לצד היותו יודע סוד העניין לא נתנו ה' ליכנס שם.
ומעתה לפי הדברים ההם אחר שיאכלו אין פחד אלוהים כי יהיו כמותו ולא ישלוט בהם להמיתם. ובה נעץ ציפורן עבודה זרה והלא לך לדעת כי עבודה זרה דנים בה גם על המחשבה.

מדוע נברא הנחש המסית?
ואם תאמר למה יברא ה' בריה רעה כזו לתקלה, דע כי בריה זו כל מה שהפליא ה' בגודל בחינתה כן גודל בחינת השגת הנפש בעולם העליון כי לפי התעצמות הצריך לאדם לנצחון כן יטול שכרו – לפום צערא אגרא. ואם היה מגביל שיעור כח המסית בשיעור מועט אין מקום לרוצה להשיג השגה גדולה להשיגה כי אין השגה זולת אמצעות ניצחון המסית. ומעתה הפליא ה' להתחסד עם אוהביו להכין להם דבר שבאמצעותו ישיגו עלות במעלות חיים הנצחיים אשרי העם שככה לו.
אור החיים

מהו "יודעי טוב ורע"?
"יודעי טוב ורע" – כמו מלאכים שמכונים בשם אלוהים. ואחר שעשו שליחותם המה בטלים. והייתם גם כן יודעי טוב לעצמכם ורע לעצמכם.

הנצי"ב

מה עניינו של עץ הדעת?

עץ הדעת היה עניינו לצייר בנפשו ציורים מן הטוב המדומה והרע המדומה, כמו בקשת העושר והשררה והתאוה שנדמה לו שהוא טוב והוא רע באמת.

מה ההבדל בין האדם והנחש?

האדם שהוא בעל יכולת ובעל שכל יכול להבחין בין הטוב האמיתי והטוב המדומה מצד שכלו וכן מצד נפשו שהוא מעולם העליון ימאס בתענוגות גופו ומשאלותיו וכל מה שהוא טוב לגופו מפני שיצמח מזה רעה לנשמתו שהוא עיקר האדם. אבל הנחש שהיה מן חית הארץ הגם שהיה לו עורמה לא היה לו שכל, כי ערמת הנחש הוא מכח המדמה שלו ומצד הדמיון אי אפשר שידע מה הטוב המוחלט. וכל שהוא טוב לשעתו לפי דמיונו הוא אצלו הטוב המוחלט וכל הרע לשעתו הוא אצלו רע מוחלט, הגם שאחריתו טוב. וכן אי אפשר לו לעזוב מה שהוא טוב לגוויה מפני שהוא רע לנפש, כי הבהמה והחיה אין להם נפש שתהיה מעולם אחר נפרדת מן הגוויה. ועל כן לפי השגת הנחש בכח דמיונו – הטוב והרע המדומה שהוזהרו עליה באכילת עץ הדעת הוא הטוב האמיתי ומה שעתה אין יודעים לבחור בטוב כזה הוא כי טח עיניהם מראות. הנשמה והחלק הרוחני השולט בהם וימנע אותם מלבחור בדברים שהם טוב ולעונג לגופם. ועל זה אמר שיקדמו ויאכלו עד שלא ישלוט בהם עולם אחר הרוחני שאינו מעולמם שהוא שם משטרו עליהם.

מלבי"ם

מה ביסוד טענתו השניה של הנחש?

אחרי שנכשל הנחש בטענתו הראשונה הוא עובר לטענה אחרת. תחילה עורר ספק בכוחה המחייב של המצווה. עתה הוא מערער על חומרתה. "לא מות תמותון" – אין המוות בא על האדם כחתף!. האלוקים אסר עליכם את האכילה למען תוסיפו להיות תלויים בו – כתינוקות שלא זכו לבגרות. איכלו הימנו ונפקחו עיניכם ותבינו בעצמכם מה טוב ומה רע, בהבנה זו תשוו לאלוקים. ותחדלו להיות תלויים בו. ואין לך בעלי חי שלא זכה לכך – להיות כאלוקים ולדעת טוב ורע.

רש"י הירש

החטא

מה ראתה האשה? 1

"ותרא האשה" – ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו.

"טוב העץ" – להיות כאלוהים.

"תאוה הוא לעיניים" – כמו שאמר לה נפקחו עיניכם.

"ונחמד העץ להשכיל" – כמו שאמר לה יודעי טוב ורע.

מדוע נתנה לבעלה? 1

"ותתן גם לאישה" – שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת.

"גם" – לרבות בהמה וחיה.

רש"י

מדוע נתנה לבעלה? 2

הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי. וכבר אמר האל יתברך שהוא עץ הדעת.

מדוע אכל האיש?

"גם לאישה" – נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עימה.

ספורנו

מדוע נתנה לבעלה? 3

היתה סבורה כי הוא מר וסם המוות ולכן יזהירו ממנו. ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק.

"תאוה" – שבו תאוה ויתור אחר עיניו.

"ונחמד" – כי בו ישכיל לחמוד. ונתנה התאוה לעיניים והחמדה בשכל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו.

רמב"ן

מה ראתה האשה? 2

"ותרא" – בליבה.

מהו "עמה"?

"עמה" – שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש.

מדוע נענש האיש?

והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש.

ראב"ע

מהו התאוה?

"וכי תאוה" – כי בכל חטא יש ליצר טוב ויכוח עם היצר הרע. כי היצר טוב מבטיחו שכר רוחני לעולם הבא והיצר הרע משיב עליו וטוען כי טוב לילך אחר התאוות המוחשות לעין הרואה. כי תאוות העולם הזה נראין לעין כל מלילך אחר חמדות העולם הבא אשר עין לא ראתה. לכן נאמר "ותרא האשה" ראתה דברי הנחש וישרו בעיניה טענותיו שתאוות העולם הזה נראין עין בעין, לאפוקי חמדות העולם הבא עין לא ראתה.

כיצד יתכן שהאדם נכשל ואכל?

יכול להיות שנתנה לו בהיותה עימו ממש כי אז לחצה אותו. כי בזמן אחר אולי לא היה שומע לה לעבור את פי ה'.

כלי יקר

כיצד נכשלה חווה?

הכתוב יגיד אופן מצודתה של האשה ואיך נתרצית לשמוע למסית. והנה תמצא בסדר דבריה הראשונים אל הנחש, הרי זה מגדת דעתה וידיעתה כי לא נאסר לה אלא הפרי עצמו אבל העץ של האילן וענפיו ועליו לא נאסרו. וסברא זו נוכל לומר בה שנולדה לה מאחד מב' דרכים. או שהאדם בצוותו צויה לה בנוסח זה, או שהגם שאמר סתם עץ הדעת. חשבה בדעתה כי לא יצו האל אלא על הפרי כי העץ אין בו ממש ולא תבוא עליו המצווה. כל עצי הגן לא היה טעם בעץ זולת עץ הדעת שהיה טעם עץ וטעם פרי שווה.

כאן מודיענו הכתוב כי בדבר המסית לחווה בחנה חווה ושלחה ידה ואכלה מהעץ לא מהפרי כי חושבת שאין איסור בדבר. ולא חששה לנגיעה כי לא נאסרה הנגיעה אלא בפרי עצמו ולא באילן. או אפשר ששללה בדעתה איסור הנגיעה – שדחפה ונגעה ולא מתה החליטה איסור הנגיעה כיון שלא בא בפירוש בדברי ה'.

מה ראתה האשה? 3

"ותרא האשה כי טוב העץ" – גוף האילן וענפיו ראתה בהם מדה משונה מכל אילני השדה. ולהיות שטעמה שינוי בעץ נתנה דעתה להסתכל במראית הפרי מה שלא הסתכלה מקודם כשהחליטה בדעתה אכילתו. כשראתה השינוי נתנה דעתה וראתה הפרי כי תאוה הוא לעיניים.

בזה נתאמתו בעיניה דברי השטן שאמר לה טעם שהבדילם ה' מאכילתו הוא לבל יהיו שוים אליו, לקחה מפריו כי מעצו כבר אכלה קודם.

מדוע נתנה לבעלה? 4

וטעם שנתנה לבעלה היא לצד חיבתו כדי שגם הוא יהיה לאלוקים.

איזה סגוריא יש על מעשה חווה?

וראיתי לתת טוב טעם כי אין כל כך אשמה על חווה כי לא חשבה שיש בריה בעולם שבראה ה' להבחין בה אהבת בראיו שהוא הנחש שנתלבש בו השטן. ואם היתה יודעת זה היתה חוששת לו ולא היתה נותנת אוזן לשמוע דבריו. כאשר עושים הן היום אנשים צדיקים שאינם מטים אוזן לפיתוייו הגם כי ירבה חלק לשונו והפלגת חשק מעדני מטעמי איסורו וזה הוא לצד שהכירו כי הוא אוון ומרמה, יורד ומשטין עולה ומקטרג. והיא האשה העניה לא עלה בדעתה כי ישנה לבריה זו בעולם לנסותה. ונוסף כי הרגישה בטעימת העץ לצד היותו מותר לפי סברתה וראתה כי משונה הוא לשבח ובהצטרפות דעתה שקלה מאדם.

אבל אם היתה יודעת כידיעתנו כי ברא ה' שטן לנסות ידידיו או אם היה לה טעימת העץ באיסור ולא היתה טועמת לא היתה שולחת ידיה לאכול.

עוד נראה לתת טעם לחווה שמיהרה לעבור על פי ה' שהוא לצד שחשבה שקבלת מצווה זו היה בטעות שלא חשבה שכל כך היה העץ ההוא חשוב כשקבלה עליה המצווה. ותמצא כי בנתינת התורה כמה בריתות כרת ה' על התורה עם ישראל הרי זה מגיד כי הוא דבר צורך ולא תספיק המצווה שיכול לחזור בו. חווה לא נשבעה בקבלת התורה בסיני אין עליה חובה. הגם שקבלה עליה הדבר כיון שראתה מה שלא היה בדעתה בעת הקבלה.

שתי סיבות סיבבו מכשול האשה:

1. בחושבה שלא נאסר להם אלא הפרי ולא העץ, אשר לצד זה שלחה ידה וטעמה העץ ונתקיימו לה דברי הנחש.

2. שלא ידעה בשעת הציווי כי העץ הוא מחכים אוכליו, שאם היתה יודעת בתחילת המצוה שעל מנת כן הבורא מצוה לה לא היה נשאר מקום למסית אחר שקבלה עליה שלא לאכול לאחר שידעה מעלתו.

מה הכין ה' כדי שהאדם לא יכשל?

הקב"ה ידע מה בחשוכא הוא הנחש שעתיד לבוא בטענות אלו ובכסף נבחר לשון צדיק שלל ב' דברים אלו. דקדק לומר "ומעץ" – לאסור אפילו העץ. והודיע גם כן כי הוא מחכים ויש בו דעת הבחנת טוב. ועל כן גזר אומר לבל יאכלו אפילו מהעץ ובוזה אין מקום למסית להסית. אלא שהאדם לא אמר הדברים ככתבן להאשה ודבריה מוכיחין כי לא היתה לה ידיעה מתחילה.

מדוע לא גילה האדם לחווה את האיסור ככתבו וכלשונו?

טעם האדם שלא אמר לה לחווה לא רצה להודיעה כי יש בו מעלה זו שמחכים אוכליו כדי שלא להגדיל בליבה תאוותו ולא ידע כי האוייב בחדר. גם לא חש לומר לה איסור

העץ בחושבו כי אין טעם בעץ לצוותו עליו. והגם שאמר לו ה' ומעץ הדעת חשב שאין דבר זה בדיוק והכוונה היא על מה שבעץ שהוא הפרי כי העץ כבר השיג משאר אילנות כי אין בו טעם ולא תבוא עליו הצוואה. ושגגה זו נולדה משגגת האדמה אשר שינתה עץ הדעת משאר עצי הגן.

מדוע לקו כולם?

לזה לקו חווה והאדם והאדמה כי כולם שגגו ושל חווה גדול מכולן.

אור החיים

הכיצד חטאה האשה?

באשר היא לא הוזהרה מאדם אלא על הפרי הרשתה לעצמה ליקח מהעץ וטעמה בו טעם יפה ומזה הבינה עד כמה טעם הפרי.

מהו "יפה לעינים"?

היה יפה לעינים כמשמעו שהיו ראות עיניה בהירה יותר ממה שהיה – נפתח העיניים לראות מרחוק יותר.

מהו "להשכיל"?

"ונחמד העץ להשכיל" – שהשיגה ממנו שכל – שיתווסף לה במאכל העץ דעת אנושי. חכמת האדם הנפלאה שהיה עד כה לא היה שכל אנושי וטבעי אלא בשביל שהיה דבוק באלוהיו השיג הכל ברוח הקודש. אבל לא היה לו חכמה אנושית. ממילא האשה שלא ידעה מדבקות ואהבת ה' כלל לא היה לה דעת אנושי.

מהו "ותקח"?

"ותקח" – לא יכלה להתחזק על החמדה להשיג שלושת הדברים הללו ואכלה גם מהפרי. "ותתן גם לאישה עימה" – דבעת אכילתה לא היה עימה שאם היה עימה לא היה מניח להכנס בזה כלל מצד דבקות בה'. אבל הוא לא היה אז ועשתה מה שעשתה ובבאו נתנה גם לאישה עמה.

כיצד שכנעה האשה את האדם לאכול ומדוע עשתה זאת?

סחטה ענבים ונתנה לו והסבירה לו שאין זה אלא זיע בעלמא ואין זה מאכל הפרי. כאשר עמדה על השכל האנושי שוב לא היתה אהבתה לאדם כחלק הנכסף להכלל אלא ראתה הטוב לה והבינה שטוב לפניה שיהיה אישה עימה יחד בשכל אנושי ולא שיהיה דבק הרבה באלוהיו, על כן פתתה אותו ותוכל.

הנצי"ב

מהי חמדה ומהי תאוה?

ראתה האשה שעל ידי אכילת העץ תבקש את הצורך ההכרחי שזה הותר לה.

חומד – רק דבר שיראה לעיניו.

תאוה – גם דבר שאינו לפניו.

מה היחס בין השכל ובין התאוה?

כשהשכל קדם לתאוה הוא טוב. ככל שיהיה האדם בעל שכל גדול יותר ישכיל שלא להתאוות רק אל הטוב האמיתי ולסור ממוקשי רע. אבל כשתקדם התאוה אל השכל ואז תקרא התאוה אל השכל לעזור לה והשכל ימשך אחרי התאוה ויעזור לה בשכלו, בתחבולות רשע ובהמציא היתרים ואמתלאות למעשיו לומר שהדבר מותר.

האשה ראתה תחילה "כי הוא תאוה לעיניים" – שעל ידי עץ הדעת יתגברו בלב האדם ציורי התאוה להבלים הרבה. וכאשר לא יוכל להשיג תאוותו אז "נחמד העץ להשכיל". מטבע פרי העץ להגביר כח שכלו המלאכותי שישכיל איך ימצא תאוותו. למי היתה אמתלא ולמי לא?
היא לקחה מן העץ בעצמה ונתנה לאדם. ולפי זה רק לאדם היה אמתלא שחשב שלא אסר ה' רק לקחת מן העץ עצמו, אבל חוה לא היה לה אמתלא זו. מלבי"ם